

כללים ופרטים

כמה וכמה הלכות פרטיות ורעיונות פרטיים מקורם ביסוד כללי גדול. ראוי לראות את הכלל המאחד, וכיצד מתוכו נובעים הפרטים.

במקורות רבים אנו למדים על הצורך בעשיית כללים בתורה. כך אמרו חכמים (ספרי האזינו, א):

דבר אחר, "יערף כמטר לקחי", ר' יהודה אומר: לעולם הוי אדם כונס דברי תורה כללים, שאם כונסן פרטים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות. משל למלך שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זוז הוצאה, נוטלים פרט מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות, אבל אם מצרפם ועושה אותו סלעים, פורט ומוציא בכל מקום שירצה. וכן מי שהלך לבית אילנים לשוק וצריך מאה מנה או שתי ריבוא, אם מצרפים סלעים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות, אבל אם מצרפם ועושה אותם סלעים ועושה אותם דינרי זהב, פורט ומוציא בכל מקום שירצה.

בצורה עמוקה מבארים חז"ל בהקדמה ל"ספרא דצניעותא" (זוה"ק ח"ב קע"ו ע"א, בתרגום):

מהו צניעותא דספרא. אמר ר' שמעון: חמשה פרקים הם הכלולים בהיכל רב וממלאים כל הארץ. אמר ר' יהודה: אם אלו כלולים אלו טובים יותר מכולם. אמר ר' שמעון: כך הוא למי שנכנס ויצא. אבל מי שלא נכנס ויצא, אינו כן. משל לאדם שדירתו היתה בין ההרים, ולא ידע יושבי עיר. זרע חיטים, ואכל החיטים כמות שהם. יום אחד בא לעיר. הגישו לו לחם טוב. אמר אותו האדם: זה למה. אמרו לו: זה הוא לחם לאכול. אכל, והיה מוטעם מאד לחכו. אמר: וממה נעשה זה. אמרו לו: מחטים. אחר כך הגישו לו עוגות בלולות בשמן. טעם מהם, אמר: ואלו ממה נעשו. אמרו לו: מחטים. אחר כך הגישו לו מאכל מלכים הנלשים בשמן ודבש. אמר: ואלו ממה נעשו. אמרו לו: מחטים. אמר: ודאי אני בעל כל אלו, כי אני אוכל העיקר של כל אלו, שהוא חטה. ומשום דעה זו, לא למד איך לעשות כל אלו

מטעמים, ולא ידע ממעדני העולם ונאבדו ממנו. כך מי שאוחז כלל החכמה, ואינו יודע בכל העדונים המענגים היוצאים מכלל ההוא.

אין די בידיעת הכללים, ויש צורך לעמוד על הפרטים הנובעים מן הכלל ההוא, שהם הבונים את החיים לאור העקרונות העליונים הקיימים בכלל. וכך אמרו במקום נוסף בזוה"ק (ח"ג, רס"ד ע"א):

תורה שבכתב ותורה שבעל פה, דא כלל, ודא פרט, כלל אצטריך לפרט, ופרט אצטריך לכלל, ואתייחדו דא בדא, והוי כלא חד.

ונתבארו הדברים על ידי הרב קוק זצ"ל, בבאורו ל"ג מדות שהתורה נדרשת בהן (עולת ראי"ה ח"א, עמ' קפ"א):

מכלל שהוא צריך לפרט. ההופעה העליונה, העומדת למעלה מכל גבולים, אם לא היה ביכלתה להמציא גם כן כל מורד וכל גבול הרי היתה היא בעצמה בעלת צמצום וגבול, ולא היה מקום הופעה לאור העליון, המתגדל ועולה מעל כל מצר ומתעלה ממעל לכל גבול. על כן הכלל הוא צריך לפרט.

ומפרט שהוא צריך לכלל. אי אפשר כלל להתוות מציאות של פרט בצורה עומדת לעצמה. תיכף כשהפרט יסגר בגבולו תפוג כחנייתה של מציאותו, וישב לאפס. וכל כחו ואדירתו של הפרט הוא מפני שהוא תמיד נזקק, עורג, וצריך לכלל.

הכללים העליונים צריכים להופיע בעולם המעשה על ידי הפרטים, וכך מתגלה מה כלול בהם וכיצד הם בונים את העולם המעשי. הפרטים צריכים לקבל את מקור חיותם מן הכלל העליון.

הרמח"ל בהקדמתו לספר דרך ה' עומד על היחס בין הכללים והפרטים, ועל הצורך בידיעת הכללים:

ואמנם צריך שתתבונן, שהנה מספר הפרטים עצום מאד מהכיל אותם שכל האדם, ואי אפשר לו לדעת כולם. ואולם מה שראוי לו שישתדל עליו, הוא ידיעת כללים, כי כל כלל בטבעו כולל פרטים הרבה, וכשישיג כלל אחד נמצא משיג מאליו מספר רב מן הפרטים. ואף על פי שלא הבחין במ עדיין ולא הכיר היותם פרטי הכלל ההוא, כי הנה כשיבוא אחד מהם לידו לא יניח מלהכיר אותו, כיון שכבר ידוע אצלו הענין הכללי, אשר אי אפשר להם היות בלתו. וכן אמרו ז"ל, לעולם יהיו דברי תורה בידך כללים ולא פרטים. אך מה שיצטרך בידיעת הכללים, הוא הדעת אותם בכל גבוליהם ובחיותיהם וכמש"ל. ואפילו דברים שנראים בתחלה נעדרי התולדה, צריך שתשמור אותם ותשית להם לבך ולא תהיה

בז להם, כי אין לך דבר קטון או גדול בכלל, שאין לו מקום תולדה בפרטים. ומה שלא יוסיף ולא יגרע בקצת הפרטים, הנה יוליד תולדה רבה בזולתם, ובהיות הכלל כלל לכולם, צריך שיהיה בו מה שיספיק לכולם. על כן צריך שתדקדק בזה מאד, ותתבונן על ענינם ועל יחסיהם וקשריהם בדקדוק גדול, ותבחין יפה יפה המשכם והשתלשלותם, איך נמשכים ענין מענין מן הראש ועד הסוף, ואז תצליח ואז תשכיל.

לא רק התורה בנויה מפרטים וכללים. המציאות כולה בנויה כך. יסוד כל המציאות הוא הכלל. הכלל הרוחני, הבונה את המציאות המעשית, הוא הנותן חיים לפרט, ומבלעדיו אין לפרט כל מציאות. על כן ראוי הוא שנשאף לקשור את הפרטים אל הכללים כדי להרוותם בטל חיים ולתת להם מציאות וקיום.

אמנם "הסדר התדירי הוא לבא מן הגלוי אל הנסתר ומהפרטים אל הכלל" (אורות הקודש ח"א עמ' ל"ח). בהיותנו כאן בעולם הזה, אין לנו דרך להיפגש עם הכללים שלא דרך הפרטים (אורות הקודש ח"א עמ' נ"ג):

צריך האדם להתעשר בפרטים תחלה, כדי שיוכל לתן לרוחו חופש והרוחה לסקירות כלליות, שזהו כל עונג רוח האדם, השואף להרחבת הנהר של הבינה העליונה. אחר שבא למדרגה הוגנת של רכישת פרטים, אז הולך הרוח ויוצר לו ערכים כלליים, שהם הולכים ומתנשאים מעל כל הפרטים. וכשהם משתלמים בצביונם, מרחפים הערכים של הבינה העליונה על הפרטים הרבים, כיונה זו שמרחפת על קנה, להוציא מן הכח אל הפועל את החיים והאור הגנוז בכל פרט ופרט, על ידי תבונה חודרת, השואבת מהבינה העליונה, ומענקת עושר לפרטים הרבים, בהמון שינויי גווניהם. אז מגיע תור הגדלות לאדם, שתובע ממנו שלא תהינה פעולותיו מצות אנשים מלומדה, אלא שכל פעולה וכל הרגל, כל עבודה וכל מצוה, כל רגש וכל רעיון, כל תורה וכל תפלה, תהיה מוארה באור הגנוז, באור הכללי, הגנוז בנשמה העליונה, לפני הופעת פעולתם.

הצורך להתעשר בפרטים תחילה עלול להשכיח מן האדם את המטרה הגדולה להאיר באור כללי כל פרט ופרט בתורה ובחיים. על כן חשובה מאוד המודעות לנושא וההכרה בערכו.

היכולת לקשור את הפרטים הרבים אל מקורם בלימוד התורה קשורה קשר הדוק לתכונתה של תורת ארץ ישראל¹.
 כך כותב הרב קוק זצ"ל באגרת העוסקת בעניינה של תורת ארץ ישראל (אגרות ראי"ה ח"א, אגרת צ"ו):

הבדל עצום ונשגב בין תורת ארץ ישראל לתורת חוץ לארץ. בארץ ישראל שפע רוח הקדש מתפרץ לחול על כל תלמיד חכם שמבקש ללמוד תורה לשמה, וקל וחומר על קיבוץ של תלמידי חכמים, והרוח הכללי, השופע בנועם והולך ומתפשט, הוא הרודד את הפרטים, הוא המרחיב את ההלכות, הכל מלמעלה למטה. מה שאין כן בחוץ לארץ. רוח כללי קדוש אי אפשר לשאוף באויר טמא ועל אדמה טמאה. אלא כל פרט ופרט מן התורה מעלה איזה ניצוץ, איזו הארה, להתקרב אל רוח אלקים חיים, השוכן על עמו פה בארץ חיים. "על הגאולה זה תלמוד ירושלמי ועל התמורה זה תלמוד בבלי" (זוהר חדש רות). הידיעה הזאת היא מאירה נתיבות גם על מהות הלמוד בכלל, גם על סדריו, גם על סדר העבודה השלמה הראוי' לבחירי יחידי סגולת תלמידי חכמים במקום אורו של עולם, גם על עצם תכנם של עצמיות הסברות, ההויות, החדושים והפלפולים.

במקום נוסף מדגיש הרב, כי השאיפה ללימוד הכללים נוגעת גם לענייניו של הדור (אורות התשובה ד', י):

החוצפה דעקבתא דמשיחא באה מפני שהעולם הוכשר כבר עד כדי לתבוע את ההבנה, איך כל הפרטים הם מקושרים עם הכלל, ואין פרט בלתי מקושר עם הגודל הכללי יכול להניח את הדעת. ואם היה העולם עוסק באורה של תורה במדה זו, שתתגדל הנשמה הרוחנית עד כדי הכרת הקשור הראוי של הפרטים עם הכללים הרוחניים, היתה התשובה, ותקון העולם, הבא אתה ועל ידה, מופיעה ויוצאה אל הפועל. אבל כיון שההתרשלות גרמה, שאור תורה פנימית, הטעון רוממות וקדושה עצמית, לא הופיע בעולם כראוי, באה התביעה של סדור חיים כאלה, שהפרטים יהיו מובנים במובן הכלל, בזמן כזה, שהגמר של גלוי האור וסלילת הדרך להכנה זו עדיין לא בא, ומזה באה ההריסה הנוראה. ואנו מוכרחים להשתמש בתרופה העליונה, שהיא הוספת כח בכשרון הרוחני, עד אשר הדרך איך להבין ולשער את הקישור של כל עניני הדעות והמעשים התוריים עם הכלל היותר עליון יהיה דבר המובן

¹ מקורות נוספים בענין ראה בחוברת "זהב הארץ", עמ' 37.

והמוצע בדרך ישרה על פי הרגשות הנפשיות השכיחות, ואז ישוב כח החיים הרוחניים במעשה ובדעה להופיע בעולם, ותשובה כללית תחל לתת את פריה.

הדור כולו שואף להסתכלות כללית ולהבנה כללית, והתורה אינה נלמדת ומופיעה בצורה כזו, וזו הסיבה לעזיבת התורה שאנו פוגשים בדורות האחרונים.

הפתרון הוא בשיבה אל הכללים - בלימוד התורה הפנימית, שבה מופיעים הכללים, ומתוך כך קישור הפרטים אל הכלל. כך קורא הרב קוק זצ"ל (אורות התורה י"ג, ו):

אנו צריכים להתרומם לאותה המדרגה של הבנת הכללים וכללי הכללים, והפרטים בהצעותיהם יהיו נסמכים עמם. זאת היא המדה המיוחדת של תורת ארץ ישראל, ובזה היא מחולקת משל חוץ לארץ. התרוממות הנשמה אצל תלמידי חכמים לסקירת הכללים של כללי התורה, ושרשי האמונה והעבודה, שהם מתבארים על פי עסק קבוע ומוסכם בפנימיותה של תורה בכלל, מוכנת היא לבא בארץ ישראל דוקא.

כיצד מיישמים את השאיפה לקישור הפרטים עם הכללים בדרך הלימוד? נראה, שעצם הידיעה שיש כללים לפרטי ההלכות יש בה לרומם את הלימוד. ועוד, כאשר הגמרא עצמה מביאה כללים, כגון: "אין אדם משים עצמו רשע", "המוציא מחברו עליו הראיה" וכדומה, יש להבין כללים אלו לעומקם, וכך יכול הלומד להשתמש בכללים אלו, בסוגיות נוספות. ועוד, יש ביטויים החוזרים על עצמם בסוגיות שונות ובנושאים שונים. יש להתבונן בביטוי כזה, שהרי אף הוא כלל המתפרט לסוגיות שונות (בספר יד אליהו לר' אליהו שולזינגר ז"ל מעיר על ביטויים כאלה בש"ס, וראוי להשתמש בו).

דוגמא: הביטוי "דומה כמי שאין לו אלוה" נאמר כלפי הדר בחוץ לארץ (כתובות ק"י ע"ב), וכלפי מי שעוסק בתורה בלבד (עבודה זרה י"ז ע"ב). ועוד. שיעורי תורה החוזרים בנושאים שונים, כגון ארבעים סאה, עשרה טפחים, ארבע אמות - מלמדים שיש כאן עקרון וכלל. למשל, הירושלמי (ברכות פ"ז ה"א) קושר בין שיעור שלושה דיינים הנצרכים לבית דין, ובין שיעור שלושה אנשים לזימון. מכאן ניתן ללמוד ששלושה הוא מספר המגדיר יחידה שלמה (עי' לקמן בשיעור "דיני ממונות בשלושה", עמ' 513).

פעמים שחז"ל בדברי אגדה קושרים בין נושאים שונים, כגון: "כל המחובר לדבר הרי הוא כמוהו", שנדרש על הדבק לתלמיד חכם ועל הצלת תיק הספר עם

הספר, ועוד (עי' ילקוט שמעוני משלי רמז תתק"נ, ובשיעור "מצילין תיק הספר עם הספר", לקמן עמ' 125).

ועוד. במהלך הלימוד עולה כי סברא מסויימת חורזת סוגיות רבות. אין היא מקומית ואיננה נוגעת רק לסוגיא זו, אלא יש בה ענין כללי, השייך לסוגיות רבות. סברות וגדרים מעין אלו הם כללים, שיש לעמוד על שורשם ומתוך כך לראות את הפרטים הנסמכים עמם.

בהמשך מפורטים מספר כללים הקשורים לכלל זה.

השיעורים הקשורים לכלל זה:

ירושלמי שביעית	חרישה ערב שביעית	עמוד 106
שבת	מצילין תיק הספר עם הספר	עמוד 125
סנהדרין	דיני ממונות בשלושה	עמוד 513